

Igor Trišić, doktorand

Fakultet za hotelijerstvo i turizam u Vrnjačkoj Banji, Univerzitet u Kragujevcu
UDK 338.48-6:502/504(497.113)

ZNAČAJ VLAŽNIH STANIŠTA ZA ODRŽIVI TURIZAM AUTONOMNE POKRAJINE VOJVODINE

THE SIGNIFICANCE OF WETLANDS FOR THE SUSTAINABLE TOURISM OF THE AUTONOMOUS PROVINCE OF VOJVODINA

Sažetak: Vlažna staništa su prostori vrlo retkih i krhkih ekosistema. Imaju višestruku prirodnu ulogu, kako u pogledu zaštite od prirodnih uticaja, tako i pogledu obezbeđenja staništa za brojne predstavnike flore i faune. Uloga vlažnih staništa u razvoju održivog turizma AP Vojvodine je značajna. Prihodom od turističke potrošnje direktno se unapređuje zaštita ugroženih biljnih i životinjskih vrsta, razvijaju infrastruktura i objekti za različite oblike turizma. Sa druge strane, direktno ili indirektno, povećava se zarada lokalnog stanovništva od turističke potrošnje.

Apstrakt: Vlažna staništa su prostori vrlo retkih i krhkih ekosistema. Imaju višestruku prirodnu ulogu, kako u pogledu zaštite od prirodnih uticaja, tako i pogledu obezbeđenja staništa za brojne predstavnike flore i faune. Uloga vlažnih staništa u razvoju održivog turizma AP Vojvodine je značajna. Prihodom od turističke potrošnje direktno se unapređuje zaštita ugroženih biljnih i životinjskih vrsta, razvijaju infrastruktura i objekti za različite oblike turizma. Sa druge strane, direktno ili indirektno, povećava se zarada lokalnog stanovništva od turističke potrošnje.

Ključne reči: turizam, vlažna staništa, održivi turistički razvoj.

Abstract: Wetlands are natural areas with rare and fragile ecosystems. They have a multiple natural role, in terms of protection from natural influences, and to provide habitats for many species of flora and fauna. The role of wetlands in sustainable tourism development is very significant. The income from the tourism expenditures directly improves the protection of endangered plant and animal species, and the development of the local infrastructure and facilities for various forms of tourism. On the other hand, the tourist expenditures are directly or indirectly increasing the income of the local community.

Key words: tourism, wetlands, sustainable tourism development.

Uvod

Vlažna staništa na teritoriji AP Vojvodine, značajna su za zaštitu ugroženog biljnog i životinjskog sveta od antropogenih i prirodnih uticaja, sprečavaju zagađenja životne sredine, omogućavaju obnovljivo korišćenje resursa i stvaraju dobru osnovu za razvoj održivih oblika turizma (Belsoy, Korir, 2012; Trišić, 2018). Ugroženost pojedinih biljnih i životinjskih vrsta, neobnovljivo i nekontrolisano korišćenje resursa, izmena prirodnih vrednosti i uslova života direktnim i indirektnim antropogenim aktivnostima, osnovni su razlozi zašto se nad ovim područjima moraju uspostavljati režimi zaštite. Uz pravilan monitoring i primenu određenih mera, vlažna staništa mogu predstavljati značajan turistički resurs (Holden, 2016). Uključivanjem lokalne zajednice u sprovođenje mera zaštite i u planiranje turističkog razvoja, vlažna staništa doprinose pozitivnim socio-kulturnim i ekonomskim rezultatima. Lokalna zajednica u velikoj meri može doprineti kontroli i sprečavanju neplanske gradnje, krivolova, zagađenja, eksploatacije resursa, a vrlo značajna uloga bila bi učestvovanje u donošenju različitih mera i zakonskih regulativa, koje se tiču zaštite vlažnih staništa od navedenih uticaja (Scholz, 2011; Trišić, 2018). Ovakvim sistemom upravljanja kreira se kvalitetna destinacija, značajna za ekološki, socio-kulturni i ekonomski aspekt turističkog planiranja (Bennett et al., 2018). To ujedno predstavlja osnovne uslove za održivi turistički razvoj. Različiti oblici turizma u područjima sa bogatim vlažnim staništima, očuvanih prirodnih i pratećih etno-socijalnih vrednosti, mogu dovesti do daljeg očuvanja i unapređenja biljnog i životinjskog sveta, kao i sveukupnog jačanja destinacije održivog turizma (Fennell, 2015).

Metodološki pristup

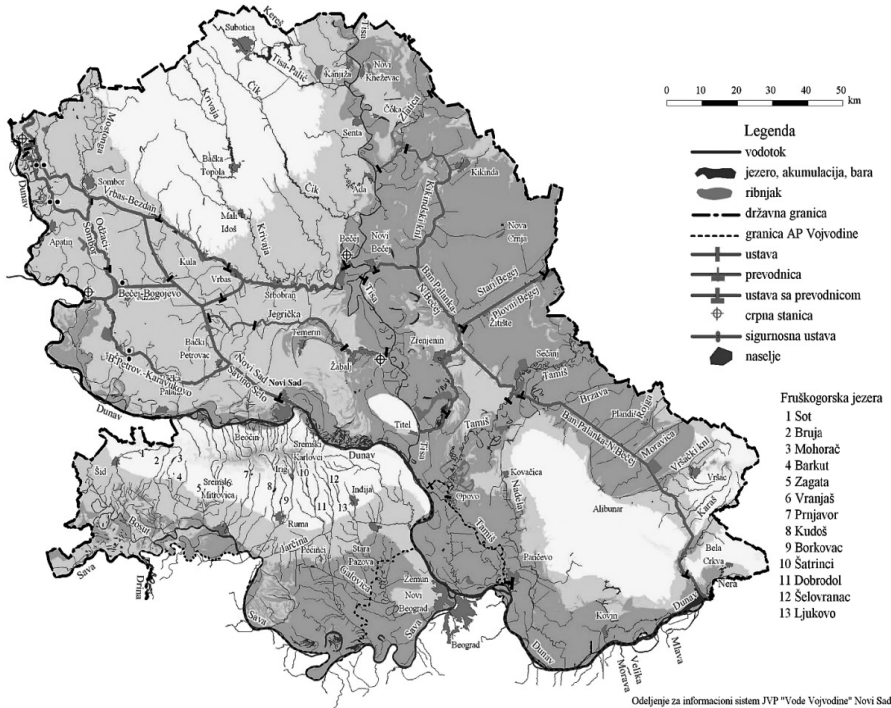
Rečnu mrežu AP Vojvodine čine tri velike reke: Dunav, Sava i Tisa, sa svim svojim

pritokama i kanalima. Dunav kroz Vojvodinu protiče u dužini od 358 kilometara (Dalmacija et al., 2011) i celom ovom dužinom je plovian. Dunavski region Srbije inače je vrlo značajan i predstavlja deo šireg evropskog prostora, koji se nalazi na obalama ove reke. Protiče kroz 10 evropskih država u dužini od 2.857 km, ukupnog sliva od 817.000 km², a države koje mu pripadaju obuhvataju oko trećine površine Dunav u dužini od 3.505 km i povezivanjem Severnog i Crnog mora, Evropa je po prvi put postala plovna od severa ka jugu, a Dunav postaje stub Evrope i generator ukupnog privrednog razvoja kontinenta (Štetić et al., 2014).

Za AP Vojvodinu značajne su i dunavske pritoke Tisa (168 km), Sava (206 km) i Begej (75 km), između kojih je prokopana razgranata mreža kanala za navodnjavanje, odvodnjavanje i transport, ukupne dužine 939 km, od čega je 673 km plovno. Sve reke se odlikuju malim padom, sporim i krivudavim tokom, velikom akumulativnom moći i sklonošću ka stvaranju mrtvaja i meandra, što daje veliku pogodnost za formiranje vlažnih staništa značajnih za floru, faunu i turističke aktivnosti (Tomić et al., 2000). *(Slika desno)*

Proticajem Dunava Vojvodinom, formirano je nekoliko zasebnih vlažnih staništa i područja sa specifičnim prirodnim odlikama, koja predstavljaju jedinstvene, retke i za konzervaciju i razvoj održivih oblika turizma posebne celine: Gornje Podunavlje, Karađorđevo, Titelski breg, Koviljsko-petrovaradinski rit, Ludaško jezero, Stari Begej-Carska bara, Slano Kopovo, Zasavica, Obedska bara, Bagremara, Labudovo okno i Deliblatska peščara (Stojanović, 2005). Oni su ujedno i u režimu međunarodnih IPA, IBA, PBA ili EMERALD statusa zaštite. Time su hidrografski potencijali Dunavskog regiona u velikoj meri povećani (Štetić et al., 2014; Stojanović et al., 2014; Program zaštite životne sredine Autonomne pokrajine Vojvodine za period 2016-2025. godine - „Sl. list AP Vojvodine”, br. 10/2016). Vlažna staništa u Vojvodini predstavljaju predmet interesovanja UNESCO-a jer čine svojev-

Slika 1: Teritorijalni raspored vlažnih staništa u Vojvodini

Izvor: Dalmacija et al., 2011.

snu oazu živog sveta. Konvenciju zaštićenih močvarnih područja – Ramsarsku listu, potpisalo je preko 118 zemalja sveta, među kojima je i Srbija (Stojanović, 2011; Puzović et al., 2015). Među značajnim Ramsarskim područjima na teritoriji pokrajine svakako

su: Stari Begej-Carska bara i Obedska bara, a treba istaći i važnost Zasavice (slika 3), Okanj bare, Ludaškog jezera, Labudovog okna, Koviljsko-petrovaradinskog rita i drugih močvarnih staništa (Amidžić et al., 2007; Lazić et al., 2008).

Slika 2 i 3: Jezero Sot i Zasavica

Izvor: autor

Na teritoriji Vojvodine slivna područja formiraju i mali vodotoci, kao što su: Krivaja i Čik u Bačkoj, Mandeloski potok, Galovica, Jarčina i veći broj potoka koji se slivaju sa Fruške gore, kao i Bosut i Studva u Sremu; Zlatica, Begej (Stari i Plovni), Tamiš, Brzava, Moravica, Karaš, Nera, Nadela i Rojga u Banatu. U hidrografsku mrežu ulaze i jezera od kojih su najznačajnija: Palić kod Subotice (oko 5,8 km²), Ludaško jezero i niz jezera na Fruškoj gori i u Bačkoj (Štetić, Šimičević, 2015).

Površinske vode Vojvodine u potpunosti se nalaze u slivu Dunava i koriste se za vodni transport, kao recipienti upotrebljenih voda naselja i industrije, za navodnjavanje, snabdevanje industrije, turističke i sportsko rekreativne aktivnosti (Tomić et al., 2004). Vlažna staništa štite se posebnim režimima zaštite, s ciljem očuvanja jedinstvenog živog sveta. Takođe, kontrolišu se i pritisci koje ova okruženja trpe od strane korisnika prostora (Stojanović et al., 2018).

Rezultati sa diskusijom

Vlažna staništa kao vodeni resurs, u svetu predstavljaju dragocen potencijal jer podaci o vodama upućuju da se trećina čovečanstva danas suočava sa njenim nedostacima i lošim kvalitetom. Dok sa jedne strane voda postaje retka supstanca, sa druge uspostavlja značajne uslove specijskih i bioloških raznovrsnosti. To su specifični i osetljivi ekosistemi koje nastanjuju danas već ugroženi organizmi, ili utiču na formiranje rarietnih geoloških oblika okolnog terena.

Funkcije vlažnih staništa su višestruke:

1. Ona su prirodna barijera od visokih vodostaja reka. To bi značilo da direktno sprečavaju da poplave ugroze određene regije, tako što se velika količina vode zadržava u ovim pojasevima;

2. Priobalne i unutrašnje močvare, koje se nalaze u blizini velikih jezera i reka, smanjuju uticaje plimnih talasa pre nego stignu do unutrašnjosti kopna;

3. Močvare su područja veoma bogatog biodiverziteta. Bez obzira na činjenicu da

ova područja pokrivaju samo 1% površine Zemlje, u njima je koncentrisano više od 40% svih živih vrsta, od čega samo 12% životinjskih (Stojanović, 2005). Vlažna staništa mogu biti prirodno stanište i mrestilište riba i školjki. Pored toga nude mogućnost uzgoja ovih predstavnika faune, kako za ljudsku, tako i za ishranu životinja (Štetić, Trišić, 2018);

4. Staništa su za ribe, ptice i vodene životinje. U njima se vrši zimovanje ili služe u fazama migracije kao privremeno stanište. Ovde se može naći veliki broj obalnih i ptica močvarica, sisara, vodozemaca, gmizavaca i insekata. Dok su određene vrste retke i ugrožene, pojedine mogu biti značajne za lov i ribolov (Mitsch, Gosselink, 2015);

5. Vlažna staništa su mesta za rekreativne oblike turizma i uživanje u prirodi;

6. Vlažna staništa predstavljaju značajan rezervoar vode i mogu poslužiti u vodosnabdevanju i navodnjavanju;

7. Uz odgovarajući monitoring, kopnena vlažna staništa mogu služiti za proizvodnju drvne građe. Obalne i šumske močvare zahtevaju dodatne interventne mere zbog mogućih sleganja tla ili porasta nivoa vode. Pošumljavanje ovih ekosistema je jedan od modela zaštite;

8. Značajna su za očuvanje arheoloških i istorijskih vrednosti. Pojedina vlažna staništa nalaze se u blizini arheoloških nalazišta i time štite ova područja od različitih uticaja;

9. Vlažna staništa pružaju značajne mogućnosti za stručne i naučno-istraživačke aktivnosti;

10. Povećavaju estetsku vrednost prostora;

11. Služe kao proizvođač i emiter kiseonika i predstavljaju prirodne filtere vode, odstranjujući višak organskih sastojaka i pojedinih hemijskih kontaminata (Nyman, 2011);

12. Vlažna staništa su posebno važna kao skladište ugljenika. Iako prostori sa tresetnom zemljom pokrivaju samo 3% globalne kopnene površine, sadrže oko 30% ukupnog kopnenog ugljenika, što odgovara 75% ukupnog atmosferskog ugljenika. Poseduju

dvostruko više zaliha ugljenika od globalne šumske biomase (MacKinnon, 2016).

Veliki broj zaštićenih prirodnih dobara na teritoriji Autonomne Pokrajine Vojvodine, upravo su vlažna staništa sa retkim biljnim i životinjskim vrstama, koje uzajamno čine jednu biogeografsku raznovrsnost. Postoji i veliki broj jezera i bara fluvijalnog, eolskog i veštačkog porekla. Fluvijalni objekti uglavnom su nastali prirodnim ili veštačkim putem, kao odsečeni meandri rečnih rukavaca, pozicioniranih u aluvijalnim ravnima Dunava, Tise, Save ili Tamiša. Postoje i fluvijalna jezera na lesnoj terasi, i to Slano Kopovo (1,45 km²), Ludaško jezero (2,5 km²), Ostrovo (3,5 km²) i Rusanda (4 km²) u Banatu. Eolska jezera u Vojvodini vezana su za severne krajeve Bačke, odnosno delove Subotičko-Horgoške peščare i Bačke lesne zaravni. Do danas se održao manji broj jezera, među kojima se svojom površinom i količinom vode izdvajaju Paličko i Ludaško jezero (Lazić et al., 2008). Veštačka jezera i bare su najbrojnija vlažna staništa u Vojvodini. Među njima su posebno značajne protočne hidroakumulacije i ribnjaci. Pored hidroakumulacije na Tisi, postoji i čitav niz protočnih jezera obrazovanih pregrađivanjem manjih vodotokova kao što su: Zobnatica, Stara Moravica, Pačir, Panonija, Svetičevo, Velebit, Čonoplja, jezera u potočnim dolinama na padini Fruške gore, poput jezera Sot (slika 2), Kudoš, Bruje, Medeš i dr. Brojni ribnjaci predstavljaju veliko bogatstvo Vojvodine. Uglavnom su izgrađeni u prirodnim depresijama. Najveća jezera-ribnjaci u Vojvodini nalaze se kod Ečke, Bača, Bečeja, Žablja, Srpskog Miletića, Futoga i Velebita (Dalmacija et al., 2011).

Mnogi autori kao važan ekosistem za život, ističu upravo vlažna staništa, i to priobalne i unutrašnje močvare, koje pokrivaju oko 6% svetske površine. Ova staništa ne samo da poseduju širok spektar biodiverziteta i da deluju kao mesta za ogromno skladištenje ugljenika, već funkcionišu i kao oblik kontrole poplava, apsorbujući ogromne količine vode u periodima obilnih padavina (Holden, 2017). Samo u SAD,

procenjena ekonomska vrednost izbegnutih troškova štete od poplava dostiže 7.240 USD po hektaru godišnje. Vlažna područja su jednako važna kao kontrola prirodnog zagađenja, i kao stanište za ugrožene biljne i životinjske vrste. Usluge kontrole zagađenja močvara u SAD procenjuju se na 1.659 USD po hektaru godišnje. Ali zato, ukupna globalna zarada od močvara i vlažnih staništa procenjuje se na 4,9 triliona dolara godišnje (Seba, 2012). Vlažnih staništa su visoko produktivni sistemi koji proizvode više divljih vrsta i primarnih biljaka, kako u broju, tako i u raznolikosti, nego bilo koje drugo stanište na Zemlji. One su i veoma efikasni prirodni filteri (organskih materija, zagađujućih supstanci i mulja) i pružaju neprocenjivu stabilizaciju okolnog zemljišta. Samo mangrove šume pružaju staništa za više od 2.000 vrsta riba, školjki, beskičmenjaka i epifitnih biljaka. Koliki je njihov značaj za ljude, ilustruje jedan primer iz sveta, sa ostrva Fidžija, gde je otprilike polovina riba i školjki, koje su izlovlili komercijalni i individualni ribari zavisilo od mangrovih močvara, u najmanje jednoj fazi njihovog životnog razvoja. Fidžijsko priobalno travnato i močvarno rastinje, visoko su plodni ekosistemi, sa nivoima produktivnosti uporedivim sa najkvalitetnijim poljoprivrednim zemljištima. Ujedno, pružaju važno stanište za endemične vodene vrste (Eagles et al., 2002).

Značaj vlažnih staništa za očuvanje vrsta Biljni i životinjski svet predstavlja najznačajniji resurs ovih prostornih celina. Sistemi zaštite uspostavljaju se s ciljem očuvanja jer ovi prostori zbog svojih atraktivnih turističkih atributa, vrlo često trpe različite visoke pritiske od strane korisnika. Česte posete crpe resurse ovih retkih staništa. Posebna pretnja za vlažna staništa Vojvodine jesu otpadne vode, krivolov i dejstvo zabranjenih poljoprivrednih hemijskih sredstava sa okolnih poljoprivrednih zemljišta, što se odražava na redukciju flore i faune. Prostori vlažnih staništa mogu biti bogati rezervoari lovnih divljači, što je značajan resurs razvoja kontrolisanog lovnog turizma (Marković et al., 2017). Pravilan turistički razvoj može da

bude konzervator i katalizator razvoja ovih zaštićenih vlažnih prostora.

U vodotocima i stajaćim vodama na teritoriji AP Vojvodine zabeleženo je oko 75 vrsta slatkovodnih riba iz 17 porodica. Svi vodotoci se nalaze unutar slivnog područja Dunava, odnosno pripadaju crnomorskom slivu. Sa najviše vrsta zastupljene su porodice *Cyprinidae* i *Percidae*, dok su ostale porodice zastupljene sa pet ili manje vrsta. Od 30 strogo zaštićenih i 34 zaštićenih vrsta riba u Srbiji, na području Vojvodine zabeleženo je 17 strogo zaštićenih i 28 zaštićenih vrsta. Vlažna staništa Vojvodine i prostori oko njih, naseljeni su sa 73 strogo zaštićenih (11,4% od ukupnog broja strogo zaštićenih vrsta beskičmenjaka u Srbiji) i 36 zaštićenih vrsta beskičmenjaka, što je 23% od ukupnog broja zaštićenih vrsta u Srbiji (Stojnić, et al., 2015).

Među najznačajnijim predstavnicima zaštićenih faunističkih vrsta nalaze se:

- Mrguda (*Umbra krameri*),

jedini je predstavnik porodice Umridae u Evropi a ujedno je endem dunavskog sliva (Sekulić et al., 1998; Freyhof, 2013). Ova mala riba koja ne dostiže veličinu preko 12 cm, smatra se jednim od najbližih rođaka štuke. Mrgudu prepoznajemo po tamnoj boji, velikoj glavi u odnosu na ostatak tela i zaobljenom repnom peraju. U pitanju je stanovnik nizijskih stajaćih voda (bara, močvara, plavnih zona), gde obitava krećući se između vodenog rastinja i hraneći se insektima i sitnim ribama. Mrguda se često kreće talasastim pokretima dugačkog leđnog peraja i na taj način može neopaženo da se prikrade plenu. Pored toga mrguda ima sposobnost da iz progutanog vazduha izdvoji kiseonik uz pomoć izuzetno prokrvljenog ribljeg mehura. Ovako može da preživi duži vremenski period usled isušivanja vodenog staništa (Mesaroš, 2014). Mrguda u Srbiji ima status strogo zaštićene divlje vrste. Na osnovu IUCN Crvene liste ugroženih vrsta (Red List of Threatened Species) ima status ranjive vrste - *Vulnerable A2c* (Noakes, 2013). Na nacionalnom nivou ima status kritično ugrožene vrste (CR) i nalazi se u

neposrednoj opasnosti od iščezavanja (Mesaroš, 2014).

Pored Mrgude, u vodama Vojvodine prisutne su i druge strogo zaštićene vrste riba: belica (*Leucaspilus delineatus*), linjak (*Tinca tinca*), pucavac (*Rhodeus sericeus amarus*), vijunica (*Cobitis elongata*), deverika (*Abramis brama*), kesega (*Ballerus ballerus*), bucov (*Leuciscus aspius*), mrena (*Barbus barbus*), šaran (*Cyprinus carpio*), jaz (*Leuciscus idus*), zimski manič (*Lota lota*), štika (*Esox lucius*), smuč (*Sander lucioperca*) i grgeč ili bandar (*Perca fluviatilis*) (Stojnić et al., 2015). Riba Vojvodine predstavljaju značajan potencijal za razvoj naučno-istraživačkog turizma.

- Dabar (*Castor fiber*),

predstavlja autohtonu vrstu sisara Srbije plavnih i močvarnih područja, naročito u Vojvodini. Kako je iščezao sa ovih prostora zbog prekomernog izlovljavanja, 2004. godine uspešno je vraćen, što predstavlja jednu od značajnijih mera unapređenja biodiverziteta (Mesaroš, 2014). Nakon reintrodukcije u Zasavicu, raširio se duž reka Drine, Save, Tamiša, Dunava i Tise. Prisustvo dabra u vlažnim staništima, predstavlja doprinos aktivnoj zaštiti i značajan je u popularizaciji zaštite prirode i očuvanju biološke raznovrsnosti (Bush, Wissinger, 2016), kao i u edukaciji. Dabar predstavlja vrstu atraktivnu za razvoj ekološkog i edukativnog turizma (Stojnić et al., 2015).

- Vidra (*Lutra lutra*),

je vrsta koja prvenstveno naseljava vodene tokove ali joj je potreban i obalni pojas kao mesto za razmnožavanje i odgajanje mladih. Na prostoru AP Vojvodine vidra se sreće na gotovo svim vodotocima, od velikih reka do kanalskih voda. Hrani se ribom i osetljiva je na zagađenje i eutrofikaciju. Neusklađeno upravljanje vodnim režimom predstavlja faktor ugrožavanja. Izgradnjom putne mreže vidre stradaju na putevima, posebno mlade jedinice, koje su u potrazi za novom teritorijom (Stojnić et al., 2015).

Pored navedenih riba i sisara, vlažna staništa Vojvodine naseljava veliki broj ornitoloških predstavnika, koji ove prostore kori-

ste za gnezdišta, lov, privremena ili stalna staništa i dr. Među navedenim značajni su: krstaš (*Aquila heliaca*), velika droplja (*Otis tarda*), orao belorepan (*Haliaeetus albicilla*), gak (*Nycticorax nycticorax*), siva čaplja (*Ardea cinerea*), crvena čaplja (*Ardea purpurea*), mala bela čaplja (*Ergetta garzetta*), žuta čaplja (*Ardeola ralloides*), velika bela čaplja (*Ergetta alba*), čapljica (*Ixobrychus minutus*), mali vranac (*Phalacrocorax pygmeus*) i druge vrste (Nikolić, 2006; Simić, Puzović, 2008). Izuzetno retke ptičije vrste vlažnih staništa Vojvodine, predstavljaju značajnu resursnu osnovu za razvoj oblika turizma utemeljenih na posmatranju, istraživanju ili slikanju ovih predstavnika faune.

Vlažna staništa i razvoj turizma

Vlažna staništa u Vojvodini pored prirodnog imaju i vrlo značajan društveni uticaj. Na prvom mestu ističe se privredni, koji se ogleda u razvoju šumarstva, poljoprivrede (zbog kvalitetnog zemljišta i mogućnosti navodnjavanja), lova, ribolova, kao i drugih delatnosti koje mogu biti izvor privređivanja. Značajan je i uticaj na kulturnu svest stanovništva u blizini ovih staništa. Taj uticaj uočava se u svakodnevnim navikama, načinu gradnje kuća, stilu života i drugim socio-kulturnim oblicima ponašanja. Pored navedenih, treba istaći i naučno-obrazovni i rekreativni značaj jer su ovi prostori ujedno i tereni sa atraktivnim atributima turističkih motiva. Sve to potvrđuje zainteresovanost različitih privrednih i društvenih struktura za korišćenje ovih staništa. Zato je neophodno uskladiti sve te potrebe i staviti ih u korelativnu vezu sa funkcijom zaštite prirode (Stojanović, 2011). Pozitivni socio-kulturni rezultati održivog turističkog razvoja, mogu se ostvariti tako što će lokalna zajednica biti direktan učesnik zaštite i promocije vrednosti ovih vlažnih staništa. Lokalna zajednica može dati neizmeran doprinos u sprečavanju i otklanjanju štetnih posledica zagađivanja vazduha, tla i voda (Slavković, 2015; Trišić, Kostić, 2018).

Mnoga vlažna staništa u svetu imaju status nacionalnih parkova i značajno se štite, što povećava njihovu atraktivnu i turističku vrednost (Maksin et al., 2011). U pojedinim zemljama ostvareni prihodi od poseta ovih vlažnih staništa, imaju značajnog udela u nacionalnim ekonomijama. Pešćane plaže i koralni grebeni karipskih država privlače milione posetilaca godišnje. Marinski park Veliki koralni greben u Australiji, poseti 1,6 miliona posetilaca godišnje. U nacionalnom parku Bonaire na Holandskim Antilima, samo novcem od ulaznica finansiraju se troškovi održavanja. Malo zaštićeno marinsko prirodno dobro na Kajmanskim ostrvima privlači 168.000 posetilaca godišnje, koji ovde potroše 35 miliona dolara. Florida Kejs od turizma zaradi godišnje čak 800 miliona dolara (Stojanović, 2011).

Veliki park objedinjenih vlažnih staništa, Wetlands Park okruga Klark u Nevadi (SAD), značajna je turistička destinacija i poseduje preko 2.900 ha prirodnih vodenih staništa, kao jedinstvenih ekosistema. Ovde se preko 20 godina, inoviraju različiti modeli i sistemi upravljanja ovim parkom, kako bi se na što bolji način uspostavio uzajamni odnos prirode i turizma. Turizam ovde nije isključen, već se sve aktivnosti prilagođavaju turistima ali na održiv način i uz unapređenje prirodnih vrednosti. Master plan ovog parka ustanovio je 4 osnovna razvojna cilja (France, 2012):

- ✓ razvijati mogućnosti za turizam i rekreaciju, prema potrebama posetilaca, koje su kompatibilne sa konzervacijom i restauracijom prostora. Konkretno, potrebno je stvoriti park sa objektima za rekreaciju, namenjenih korisnicima, i razvijati ukupne rekreativne vrednosti okruga Klark;

- ✓ omogućiti socio-kulturne i ekonomske koristi za stanovništvo okruga i doline u kojoj se nalazi park, kako bi predstavnici lokalnih zajednica stekli osećaj da mogu odlučivati i upravljati ovim parkom. Konkretno, potrebno je uključiti lokalnu zajednicu u sve procese informisanja, odlučivanja i upravljanja;

- ✓ stvarati medijske mogućnosti za reklamiranje obrazovnog značaja parka. Kon-

kretno, razvijati mogućnosti za edukaciju javnosti o antropogenim uticajima na močvare, značaju močvara kao prirodnih sredina, i stvarati uslove za praktično obrazovanje o nastanku i ekološkom značaju ovog jedinstvenog okruženja;

✓ čuvati i obnavljati prirodne resurse ovog parka. Konkretno, stabilizovati erodirane delove i područja parka, i poboljšati kvalitet voda. Kreirati obrazovne i edukativne programe s navedenim ciljevima (France, 2012).

Analizirajući značajne potencijale i resursnu osnovu vlažnih staništa na teritoriji AP Vojvodine, može se definisati održivi turistički razvoj i to primenom koncepta resursne baze, definisanjem osnovnih aktivnosti usmerenih ka razvoju održivih oblika turizma sa određenim ciljevima, i planiranjem očekivanih rezultata nakon implementacije određenih aktivnosti nad resursnom bazom. To se može prikazati u Tabeli 1.

Tabela 1. Vlažna staništa i održivi razvoj turizma AP Vojvodine

Resursna baza	Aktivnosti/Stejkholderi	Očekivani rezultati
Geografski potencijali Dunava, Save, Tise, Begeja i Tamiša, kao i drugih hidrografskih objekata AP Vojvodine	<ul style="list-style-type: none"> • Razvijati strategije izrade planskih akata turističkog razvoja i promocije turizma Srema, Banata i Bačke; • Uključivanje lokalne zajednice, državnih organa i drugih turističkih subjekata u promociju hidrografskih potencijala za razvoj nautičkog, naučno-istraživačkog, rekreativnog, sportskog i drugih oblika turizma posebnih interesovanja, utemeljenih na osnovnim resursima vlažnih staništa; • Izgraditi nove i pojačati postojeće objekate za nautičke, sportske, naučno-istraživačke i rekreativne oblike turizma; • Izgraditi infrastrukturu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomski rezultati za lokalnu zajednicu i finansiranje unapređenja zaštite prostora vlažnih staništa; • Posećenost turista iz glavnih emitivnih zona regiona, Novog Sada, Beograda, centralne Srbije, Mađarske, Rumunije, Bugarske, Hrvatske i drugih emitivnih zona; • Kreiranje konkurentnosti Vojvodine kao turističke destinacije nautičkog, sportskog, naučno-istraživačkog i rekreativnog turizma.
Prirodni potencijali vlažnih staništa	<ul style="list-style-type: none"> • Utvrditi ciljeve i očekivane rezultate zaštite ovih područja; • Uključiti lokalnu zajednicu u procese definisanja ciljeva i planiranje zaštite i turizma; • Unaprediti značaj zaštite vodenih prostornih celina; • Povećati prostore pod zaštitom; • Intezivirati razvoj ekoturizma; • Definisati ulogu lokalne zajednice u modelima zaštite i unapređenju prirodnih vrednosti ovih područja. 	<ul style="list-style-type: none"> • Unapređeni uslovi životne sredine; • Ekološki benefiti; • Značajna uloga vlažnih staništa u održivom razvoju turizma; • Ekonomska dobit stečena direktno konzervacijom; • Formiranje konkurentne pozicije Vojvodine kao destinacije, utemeljene na ekološkim oblicima turizma.

Flora i fauna	<ul style="list-style-type: none"> • Zaštititi retkih biljnih i životinjskih vrsta; • Reintrodukovati pojedine predstavnike flore i faune; • Promovisati značaj održavanja živog sveta u vlažnim staništima; • Planirati oblike turizma utemeljene na resursima flore i faune; • Implementirati zakonsku legislativu u sisteme zaštite, monitoring, kontrolu i konsekvence; • Proširiti areale vrsta; • Povećati prostore pod zaštitom; • Intezivirati razvoj ekoturizma; • Prilagoditi objekte za praćenje kretanja i brojnosti vrsta, kao i objekte za turističke aktivnosti, prema potrebama ekološkog turizma. 	<ul style="list-style-type: none"> • Značaj vlažnih staništa za formiranje destinacije koja je značajna za realizovanje potreba: ekoturizma, naučno-istraživačkog turizma, škola u prirodi, lovnog, ribolovnog i ekskurzionog turizma, posmatranja ptica i životinja itd. • Konkurentnost Vojvodine kao destinacije turizma posebnih interesa, utemeljenih na vrednostima retke prirode i vlažnih ekosistema. • Ekonomske dobiti od turizma utemeljenog na resursnoj osnovi raritetne flore i faune.
Etno-socijalne vrednosti stanovništva ovih regiona	<ul style="list-style-type: none"> • Definisati značajne etno-socijalne motive stanovništva ovih područja; • Promovisati proizvode lokalne kulture, poput vina, sireva, domaće radinosti, proizvoda od mesa, voća i žitarica, nacionalnih gastronomske vrednosti Vojvođana, Mađara, Rumuna, Slovaka, Rusina, itd.; • Promovisati i omasoviti manifestacije od lokalnog značaja a koje imaju veze za folklorom stanovništva uz glavne hidrografske objekte ili vlažna staništa; • Motivisati pripadnike lokalne zajednice da učestvuju u kreiranju imidža destinacije; • Objediniti vlažna staništa i druge motive kao komplementarne činioce turističkog proizvoda; • Implementirati potrebe lokalne zajednice u turistički razvoj. 	<ul style="list-style-type: none"> • Destinacija u kojoj unapređenje zaštite i vrednosti, direktno podržava lokalna zajednica, država i njeni organi; • Aktivno učešće lokalnog stanovništva u modelima turističke valorizacije, promocije i razvoja; • Brendirani proizvodi od prirodnih i domaćih proizvoda; • Razvijen manifestacioni i turizam posebnih interesovanja; • Socio-kulturni benefiti; • Destinacija inteziviranih folklornih vrednosti lokalnih zajednica, kao što su: nošnja, jezik, izvorni narodni melos, običaji iz ličnog i narodnog života, načini ishrane, domaća radinost i kultura uopšte.

<p>Ekonomska održivost turizma vlažnih staništa</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Naplata ekoloških taksi i ulaznica u zaštićene prostore; • Apliciranje za različite nacionalne i fondove Evropske Unije; • Prisustvo destinacijske menadžment organizacije koja uključuje različite stajkholdere; • Naplata članarina u različitim ekološkim udruženjima; • Inteziviranje turističke potrošnje u destinacijama u kojima su vlažna staništa značajan motiv putovanja; • Uključenje turističke privrede u lokalne turističke asocijacije; • Naplata zakupnina i renti od iznajmljenih objekata za boravak ili nautičke aktivnosti; • Inteziviranje prodaje proizvoda lokalne zajednice i van granica destinacije; • Inteziviranje promocije vlažnih staništa kao značajnih prostornih celina za razvoj turizma i unapređenja zaštite prirode, na lokalnom, regionalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kvalitetna destinacija u kojoj su zadovoljeni ekonomski ciljevi, kako za pripadnike lokalne zajednice i državu, tako i za turiste kao korisnike, kroz ekološke, socio-kulturne i ekonomske rezultate pravilnog održivog turističkog razvoja; • Postojanje prihvaćene strategije i akcionih planova održivog turizma kroz obavezben monitoring.
---	---	---

Izvor: autor

Zaključak

Hidrografsku sliku Vojvodine čine reke Dunav, Sava, Tisa, Begej i Tamiš, sa svim pritokama, manjim tokovima i kanalima. Dunav je najznačajnija reka za formiranje vlažnih staništa teritorije pokrajine, gde protiče u dužini od 358 km. Hidrografski značaj pojačavaju jezera, ribnjaci, mrtvaje, bare i druge akumulacije. Sva vlažna staništa jesu prostori retkih ekosistema u kojima su nastanjene određene biljne i životinjske vrste. Takođe, ova staništa pružaju mogućnost za razvoj velikog broja turističkih aktivnosti, koje su usmerene na održivom korišćenju resursa ovih osetljivih ekosistema. Među značajne oblike turizma ovih prostora treba izdvojiti ekoturizam, naučno-istraživački, posmatra-

nje ptica i životinja (foto safari), sportsko-rekreativni turizam, manifestacioni i druge. Hidrografske odlike ovih prostora mogu u značajnoj meri formirati kompletan život, uključujući i osobine nežive prirode. Ovi uslovi svakako odlučuju ulogu svake jedinke u ovim retkim sistemskim simbiozama, u kojima i minimalni antropogeni uticaji mogu menjati uslove za život. Turističke aktivnosti vlažnih staništa Vojvodine, usko su vezane za osnovne odlike i osobine prostora u kojem se realizuju. Menjanjem pojedinih elemenata životne sredine, prilagođavanjem turizmu, direktno se utiče na ponašanje i osobine živih bića i kompletne prirode vlažnih staništa. Pored turizma, pretnju za ova staništa predstavlja krivolov (Ćosić, 2011), razna zagađenja putem otpadnih voda i čvr-

stih materija, kontaminacija vode putem hemijskih sredstava sa okolnih poljoprivrednih zemljišta, nekontrolisano i neobnovljivo korišćenje resursa, isušivanje vlažnih staništa, neplanska gradnja, erozija tla i druge pretnje. Pravilan razvoj turizma može unaprediti sve vrednosti ovih osetljivih ekosistema (Phillips, 2014). Država i lokalna zajednica imaju ključnu ulogu u planiranju održivog turističkog razvoja, monitoringu i unapređenju prirodnih i antropogenih vrednosti (Wolter, 2014). Implementacijom ekoloških i etno-socijalnih vrednosti ovih regiona u turističku ponudu, Vojvodina može jačati svoju konkurentnu poziciju kao turistička destinacija u kojoj su zadovoljeni ekološki, ekonomski i socio-kulturni ciljevi, kako za pripadnike lokalne zajednice i državu, tako i za turiste kao korisnike prostora. Kolika je uloga pojedinih subjekata u razvoju održivog turizma, daće dalja istraživanja.

Literatura

Amidžić, L., Krasulja, S., Belij, S., Eds., 2007. *Zaštićena prirodna dobra Srbije*. Beograd: Ministarstvo zaštite životne sredine, Zavod za zaštitu prirode Srbije.

Belsoy, J., Korir, J., & Yego, J. 2012. Environmental Impacts of Tourism in Protected Areas. *Journal of Environment and Earth Science*, 2(10); 64-73.

Bennett, N.J., Whitty, T.S., Finkbeiner, E., Pittman, J., Bassett, H., Gelcich, S., & Allison, E.H. 2018. Environmental Stewardship: A Conceptual Review and Analytical Framework. *Environmental Management*, 61(4), 597-614. doi:10.1007/s00267-017-0993-2

Bush, B.M., & Wissinger, S.A. 2016. Invertebrates in Beaver-Created Wetlands and Ponds. In D. Batzerv & D. BoixEds., *Invertebrates in Freshwater Wetlands*. Cham: Springer Science and Business Media LLC., 411-449. doi:10.1007/978-3-319-24978-0_12

Čosić, M. 2011. *Ekonomski aspekti turizma*. Beograd: Visoka turistička škola strukovnih studija.

Dalmacija, B., Bečelić-Tomin, M., Krčmar, D., & Lazić, N. 2011. Vode. U S. Puzović & H. Radovanović-Jovin Eds., *Životna sredina u Autonomnoj pokrajini Vojvodini, stanje - izazovi - perspektive*. Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za urbanizam, graditeljstvo i zaštitu životne sredine, 94-133.

Eagles, P.F.J., Haynes, C.D., & McCool, S.F. 2010. *Sustainable Tourism in Protected Areas: Guidelines for Planning and Management*. IUCN. doi:10.2305/iucn.ch.2002.pag.8.ru

Fennell, D.A. 2015. *Ecotourism*. London: Routledge; New York. 4th edition.

France, R.L. 2012. *Environmental Restoration and Design for Recreation and Ecotourism*. New York: CRC Press; New York: Taylor Francis Group.

Freyhof, J. 2013. *Umbra krameri: The IUCN Red List of threatened species 2013*. e.T22730A9380477. doi:10.2305/IUCN.UK.2008.RLTS.T22730A9380477.en.

Holden, A. 2016. *Environment and Tourism*. London: Routledge; New York: Taylor Francis Group. 3th edition.

Holden, J. 2017. *An Introduction to Physical Geography and the Environment*. Harlow: Pearson. 4th edition.

Lazić, L., Pavić, D., Stojanović, V., Tomić, P., Romelić, J., Pivac, T., . . . Kicošev, S. 2008. *Zaštićena prirodna dobra i ekoturizam Vojvodine*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno-matematički fakultet, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo.

MacKinnon, K. 2016. Sound Investments: Protected Areas as Natural Solutions to Climate Change and Biodiversity Conservation. In L.N. Joppa, J.E.M. Baillie, & J.G. RobinsonEds., *Protected Areas: Are They Safeguarding Biodiversity?* Chichester, UK: Wiley, 49-65. doi:10.1002/9781118338117.ch3

Maksin, M., Pucar, M., Milijić, S., & Korać, M. 2011. *Održivi razvoj turizma u Evropskoj Uniji i Srbiji*. Beograd: Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije.

Marković, V., Vasiljević, D.A., Jovanović,

T., Lukić, T., Vujičić, M.D., Kovačević, M., . . . Sakulski, D. 2017. The Effect of Natural and Human-Induced Habitat Conditions on Number of Roe Deer: Case Study of Vojvodina, Serbia. *Acta geographica Slovenica*, 57(2), 57-69. doi:10.3986/ags.903

Mesaroš, G., Ed., 2014. Vrste biljaka i životinja značajne za zaštitu prirode u Evropskoj Uniji. Subotica: Udruženje za zaštitu i razvoj okruženja i graditeljskog nasleđa - Protego.

Mitsch, W.J., & Gosselink, J.G. 2015. *Wetlands*. Hoboken: Wiley. 5th edition.

Nikolić, S. 2006. Turizam u zaštićenim prirodnim dobrima Srbije. Beograd: Zavod za zaštitu prirode Srbije.

Noakes, D.L.G., & Bouvier, L.D. 2013. Threatened Fishes of the World: The End of a Series. *Environmental Biology of Fishes*, 96(10-11), 1135-1149. doi:10.1007/s10641-013-0174-y

Nyman, J.A. 2011. Ecological Functions of Wetlands. In B.A. LePage Ed., *Wetlands: Integrating Multidisciplinary Concepts*. Dordrecht: Springer Science and Business Media LLC., 115-128. doi:10.1007/978-94-007-0551-7_6

Phillips, A. 2014. Nature Conservation and Landscapes: An Introduction to the Issues. In R. Gambino & A. Peano Eds., *Nature Policies and Landscape Policies towards an alliance*. Cham: Springer Science and Business Media LLC., 25-31. doi:10.1007/978-3-319-05410-0_2

Sl. list AP Vojvodine 2016. Program zaštite životne sredine Autonomne Pokrajine Vojvodine za period 2016-2025. godine. *Sl. list AP Vojvodine*, br. 10.

Puzović, S., Panjković, B., Tucakov, M., Stojnić, N., Sabadoš, K., Stojanović, T., . . . Stanišić, J. 2015. *Upravljanje prirodnim baštinom u Vojvodini*. Novi Sad, Autonomna Pokrajina Vojvodina, Republika Srbija: Pokrajinski sekretarijat za urbanizam, graditeljstvo i zaštitu životne sredine; Novi Sad, Autonomna Pokrajina Vojvodina, Republika Srbija: Pokrajinski zavod za zaštitu prirode.

Scholz, M. 2011. *Wetland System, Storm Water Management Control*. New York: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-1-84996-459-3>.

Seba, J.A., Ed., 2012. *Ecotourism and Sustainable Tourism, New Perspectives and Studies*. Toronto: Apple Academic Press; New York.

Sekulic, N., Budakov, L., & Brankovic, D. 1998. Distribution of the european Mudminnow Umbra Krameri (Umbridae) in Serbia. *Italian Journal of Zoology*, 65(1), 381-382. doi:10.1080/11250009809386851

Simić, D., & Puzović, S. 2008. Ptice Srbije i područja od međunarodnog značaja. Beograd: LOA.

Slavković, V. 2015. Zakonska regulativa u oblasti zaštite životne sredine kao faktor očuvanja turističke resursne osnove. *Turističko poslovanje*, 15, 95-102. doi: 10.5937/TurPos1515094S

Stojanovic, V. 2005. Degradation and Protection of Wetlands in Special Nature Reserves in Vojvodina. *Geographica Pannonica*, 9, 24-28. doi:10.5937/geopan0509024s

Stojanović, V. 2011. *Turizam i održivi razvoj*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno-matematički fakultet, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo.

Stojanović, V., Lazić, L., & Dunjić, J. 2018. Nature Protection and Sustainable Tourism Interaction in Selected Ramsar Sites in Vojvodina (Northern Serbia). *Geographica Pannonica*, 22(3), 201-207. doi:10.5937/gp22-16637

Stojanović, V., Pavić, D., & Pantelić, M. 2014. *Geografija životne sredine*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno-matematički fakultet, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo.

Stojnić, N., Panjković, B., Sabadoš, K., Kicošev, V., Timotić, D., Kiš, A., . . . Pivaš, B. 2015. *Izveštaj o stanju prirode u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini za period 2010-2014*. Novi Sad, Autonomna Pokrajina Vojvodina, Republika Srbija: Pokrajinski zavod za zaštitu prirode.

Štetić, S., & Šimičević, D. 2015. Turistička geografija. Beograd: Visoka turistička škola strukovnih studija.

Štetić, S., & Trišić, I. 2018. The Role and Importance of Ecosystems in Creating Tourism Activities. *Hotel and Tourism Management*, 6(2), 35-46. doi:10.5937/menhotur1802043s

Štetić, Š., Cvijanović, D., & Šimičević, D. 2014. *Posebni oblici turizma Dunavskog regiona Srbije*. Beograd: Institut za ekonomiku poljoprivrede. monografija.

Tomić, P., Romelić, J., Kicošev, S., Plavša, J., Marković, S., & Stojanović, V. 2000. *Turizam i zaštita*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno-matematički fakultet, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo.

Trišić, I. 2018. Ciljevi održivog turističkog razvoja i upravljanja u Nacionalnom parku 'Fruška Gora'. *Turističko poslovanje*, 22, 5-17. doi:10.5937/turpos1822005t

Trišić, I., & Kostić, M. 2018. Značaj zaštićenih prirodnih područja za razvoj turističke destinacije. In *Book of Proceedings, Hotelplan 2018, 7th International Congress*. Belgrade, 414-424.

Wolter, L. 2014. *Nature-Based Tourism in Mallorca's Natural Areas, the Benefits of Tourism for Natural Areas*. Wiesbaden: Springer Science and Business Media LLC. doi:10.1007/978-3-658-04536-4